

Kick- Bras - De doorwerking van Teresa van Avila bij Gerhard Tersteegen, een gereformeerde mysticus.

Gerhard Tersteegen (1697-1769) is de belangrijkste piëtist en mysticus van de Reformierte Kirche van Duitsland. (*Geschichte des Pietismus* Band 2, 390). Het meest bekend zijn zijn geestelijke liederen en gedichten, verzameld in *Geistliches Blumengärtlein 1729*. Verschillende van die liederen zijn ook opgenomen in het Liedboek der Kerken. Maar ook zijn verzamelde essays in *Weg der Wahrheit* zijn goed bekend. Tersteegen had een groot netwerk onder de zo genoemde radicale piëtisten, tot in de Verenigde Staten en Zweden toe. Zijn connecties met piëtisten in de Nederlandse republiek waren innig. Vanaf 1732 tot aan 1756 was hij bijna elk jaar een tijdje in Holland (zie Van Andel 1961, 41). Omdat hij geboren en opgegroeid was in Moers vlak bij de Nederlandse grens verstond en sprak hij goed Nederlands. Van Andel publiceerde 203 brieven van Tersteegen in het Nederlands geschreven (*Briefe in Niederländischer Sprache (BNS)*).

Tersteegen erfde een groot deel van de bibliotheek van Pierre Poiret, een protestants theoloog uit Straatsburg, een dissidente mysticus die toevlucht had gevonden in Amsterdam. Poiret had een enorme verzameling van mystieke literatuur uit Spanje en Frankrijk, die hij zogenaamd door een drukker in Keulen, maar in werkelijkheid via een drukker in Amsterdam in de Franse taal op de markt bracht. Omdat hij contacten had met piëtisten in Duitsland, werden veel van de door hem uitgegeven boeken in het Duits vertaald en vonden hun weg onder de protestanten. De bekende piëtist Gottfried Arnold heeft hier veel in betekend. Maar ook Gerhard Tersteegen heeft daar het nodige toe bijgedragen. Hij vertaalde veel van de biografieën die hij in Poirets nalatenschap aantrof in het Duits, voegde daar nog andere biografieën aan toe en verzamelde die in zijn drie dikke delen van de *Auserlesene Lebensbeschreibungen heiliger Seelen*. Daarin staan ook uitvoerige biografieën van karmelieten als Frère Laurent de la Resurrection, Anna Garçias, Margaretha van Beaune en natuurlijk Teresa van Avila en Johannes van het Kruis. Voor de levensbeschrijving van Teresa put hij grotendeels uit haar eigen *Vida* en daarnaast uit de levenbeschrijving door Franciscus Ribera. Uit zijn 'Vorbericht' bij de levensbeschrijving prijst hij bij Teresa en Johannes van het Kruis de afwendung van de wereld en de zuivere liefde tot God door de beoefening van het innerlijk gebed, dat hij ook wel *das stetige Herzensgebet* noemt.¹

In kringen van de radicale piëtisten, die meestal zeer kritisch stonden tegenover de officiële kerken, stond men open voor de monastieke spiritualiteit, de middeleeuwse mystiek en vooral de karmelitaanse en Franse spiritualiteit. Intens leefde men mee met de quiëtistenstrijd in de Rooms-Katholieke kerk, waarbij de sympathie lag bij Molinos, Madame Guyon en Fénelon. Tersteegen was zeer sterk beïnvloed door de visie van madame Guyon op het gebed, van wie hij ook in 1750 een boek in het Duits vertaalde en uitgaf. We kunnen zeggen dat er een lijn loopt van Teresa van Avila via madame Guyon naar Gerhard Tersteegen wanneer het gaat om het innerlijk gebed.

Tersteegen gaat dit gebed beoefenen, en ontdekt ook dat er een rijke traditie achter zit, zoals het innerlijk gebed bij de woestijnvaders, maar ook in de middeleeuwse mystiek en in de karmelitaanse mystiek. Aan zijn levensbeschrijvingen van de heiligen voegt hij telkens een voorwoord toe. Daarin legt hij meerdere keren nadruk op dit stille Herzensgebet dat alle heiligen, ook volgens hem uit de bijbel, gekend hebben. Zelf leeft hij er ook uit, zoals een goede vriend vertelde: Als ik alleen bij hem was, leek het mij dikwijls, alsof hij bij zijn Herzensfreund in de binnenkamer geweest was. Eens vroeg

ik hem ernaar en hij zei: Ja, ik zit hier en spreek met jou, maar in mijn binnenste is er een voortdurend buigen en aanbidden'. Maar hij weet wel uit ervaring, dat een mens daarvoor ook impulsen nodig heeft. Zo kiest hij zelf werk dat hij in stilte doen kan, en onderhoudt regelmatige gebedstijden en maakt voor zichzelf en anderen korte rijmen en liederen die de aandacht op God richten. Met een term van Teresa van Avila zegt hij, dat men soms zichzelf geweld aan moet doen. Daarmee bedoelt hij, dat men soms de tegenzin om te bidden moet overwinnen. Niet, dat het gebed zelf iets gewelddadigs heeft. Nee, het gebed zelf is een gebed in alle rust en overgave. Bijvoorbeeld in brieven aan zijn Amsterdamse vriend Adriaan Pauw schrijft hij hierover. Hij raadt hem aan om innerlijke rust te oefenen. En hij praat over verschillende dimensies van deze innerlijke vrede. Daarvoor is het nodig om middelen als boeken en gedachten en gesprekken met rust te laten. Hoewel die een nuttig middel zijn in de handen van God om ons te trekken, het zijn slechts middelen en geen doel. Het doel waartoe God ons roept is de onschuldige en beeldloze aanwezigheid van Hemzelf waarin we mogen rusten en Hem toestaan ons te vormen à sa façon. Dan kan hij indruk in ons maken als in zachte was. Wat God in onze blote grond zonder middelen in één moment indrukt, is beter dan wat schepselen ons allemaal een heel leven lang geven. Kijk maar naar Hem hoe Hij zijn werk doet en geef alleen maar een vreedzame instemming. En hij gaat dan over in een gebed: Help ons, geliefde majesteit, die zo verstrikt zijn in onszelf, dat we onszelf en onze eigen dingen meer zien als het uwe, U die zo intiem dicht bij ons bent. (*Briefe in holländischer Sprache*, 10).

Tersteegen hield ook toespraken, soms voor honderden mensen tegelijk. In één van die toespraken zegt hij over het inwendige gebed het volgende:

Als wij Christus liefhebben, dan hebben we hem altijd wel iets te zeggen. En als we niets te zeggen hebben, dan kunnen we hem altijd nog liefhebben, en dat is bidden. Liefhebben en zwijgen in de tegenwoordigheid van God, o, dat is een groot gebed. Zo vaak laat de liefde een krachtig Ach of O uit de diepste grond van ons hart opstijgen, zonder dat men zich dit expliciet voorneemt. Eén zo'n verzuchting is voor de Allerhoogste belangrijker en bevat heel wat meer in zich dan een groot gebed voorgelezen uit een boek of met het verstand geformuleerd (*Geistliche Brosamen*, 195).

Eén van de liederen waarin hij deze stille overgave aan God bezingt is het beroemde lied 'God is tegenwoordig'. Daaruit een paar strofen. Let u op de woorden zwijgen, stil in den gebede, en op de beelden van God als een zee waarin je ondergaat, en God als zon, waarvoor het hart als een bloem opengaat. We zullen ze eerst zingen, en daarna tien minuten dit stille gebed beoefenen.

*God is tegenwoordig, God is in ons midden,
laat ons diep in 't stof aanbidden.
God is in ons midden, laat nu alles zwijgen
alles in ons voor Hem neigen.
Wie de stem ...heft tot Hem
sla de ogen neder,
geve 't hart Hem weder.*

*Oorzaak aller dingen, houdt Gij ons omgeven,
adem van ons aardse leven.*

*Oeverloze diepte, wonderlijkste wonder,
zee ik ga in U ten onder.
Ik in U, laat mij nu
vallen in den blinde,
U slechts zien en vinden.*

*Streel Gij met Uw stralen, God van licht en leven,
mijn gezicht tot U geheven.
Evenals de bloemen voor het zonlicht buiten
zo gewillig zich ontsluiten,
zo laat Gij zon van mij,
in Uw licht mij groeien
voor U openbloeien.*

*Maak mij recht eenvoudig, stil in den gebede,
afgezonderd in Uw vrede.
Maak mij rein van harte, dat ik Uwe klaarheid
schouwen mag in geest en waarheid.
Heer laat mij even vrij
als een adelaar stijgen,
zo word ik U eigen.*

En nu?

De invloed van protestantse mystici als Gerhard Tersteegen, hun oecumenische gezindheid en verbondenheid met de mystieke traditie in de hele catholica werkt tot op de dag van vandaag door. Bijvoorbeeld in *Vacare*, het platform voor meditatief leven, een initiatief van de Protestantse Kerk in Nederland. Voor meer informatie zie www.protestantsekerk.nl/vacare.

Geciteerde werken van Gerhard Tersteegen

Auserlesene Lebensbeschreibungen heiliger Seelen, Band I, II und III, Frankfurt und Leipzig 1733, 1735, 1754, *ungekürzter Nachdruck nach einer Ausgabe aus dem Jahre 1786, Walzbachtal 1984.*

Briefe, herausgegeben von Gustav Adolf Benrath (Texte zur Geschichte des Pietismus, Abt. V Gerhard Tersteege Werke, Band 7/1 und 7/2), Göttingen 2008.

Briefe in Niederländischer Sprache, herausgegeben von Cornelis Pieter van Andel (Texte zur Geschichte des Pietismus, Abt. V Gerhard Tersteege Werke, Band 8), Göttingen 1982.

Geistliches Blumengärtlein, first print 1729. Ik gebruikte een editie Berlin 2013.

Weg der Wahrheit, first print 1750. Ik gebruikte een editie Stuttgart 1968 naar de vierde druk van Cleve und Solingen 1768.

Tägliche Brosamen (een bloemlezing uit zijn toespraken door Wilhelm Rotscheidt), Walzbachtal 2013.

¹ Uit het 'Vorbericht' bij de Lebensbeschreibung van Teresa van Avila in Band II van de *Auserlesene Lebensbeschreibungen heiliger Seelen*: Sie legten die Axt dem Baum an die Wurzel, führten die Seelen mit Wort und Beispiel ein, in die wirkliche Absagung der Welt und ihrer selbst, und in die herzliche, reine Liebe zu Gott, durch den

Weg des inneren Gebets, wodurch allem Verderben gesteuert, und eine wirkliche Verbesserung in den Seelen ausgewirkt, auch dem ganzen verderbten Geschlecht ein Licht aufgesteckt wurde. Durch das Leben und die Schriften dieser beiden Heiligen ist besonders das Licht in den inneren Wegen des Christentums wieder durchgebrochen, auch die Uebung des stetigen Herzensgebets, vornehmlich in den Klöstern, wiederum in Schwang gekommen.